

Symposium: Kunnen we dat (niet) aan vrijwilligers overlaten?

Inleiding - Lara de Brito

Vrijwilligerswerk is een belangrijke motor in onze maatschappij. Als morgen alle vrijwilligers hun werkzaamheden zouden staken, zou ons land op allerlei terreinen vastlopen, de gevolgen zouden niet te overzien zijn. Er is geen land in de wereld dat zoveel vrijwilligers kent als Nederland, een mooie erfenis van het verzuilde rijke verenigingsleven. De laatste tijd, in het licht van het discours over de nieuwe sociale taken die per 1 januari naar de gemeenten komen, lijkt het soms alsof we collectief zijn vergeten hoeveel mensen zich al vrijwillig inspanssen. Daar wilde ik graag mee beginnen omdat het belangrijk is om te waarderen wat er al gebeurt. Per 1 januari vragen we burgers om meer zelf te gaan doen. Elke gemeente heeft zijn eigen variant, maar meer vrijwilligerswerk en een groter beroep doen op informele zorg, is eigenlijk in elk beleidsdocument wel terug te vinden.

Laat ik eerst zeggen waarom dat een goede beweging is. De positieve uitleg is dat we een betrokken samenleving willen waar het normaal is, een natuurlijke reflex, om elkaar te helpen en zo nodig om voor elkaar te zorgen. Waar een gezonde balans is tussen rechten en plichten en waar burgerschap zegeviert. Dat vraagt om een groeiende inzet en meer aandacht voor samenlevingsopbouw, de collectieve dimensie mag in de focus om beter maatwerk te leveren voor het individu niet vergeten worden. De negatieve, en soms zelfs cynische uitleg, is dat er domweg minder geld is voor de zorg en dat gemeenten vanaf dag één met een flinke korting te maken hebben, en dus niet anders kunnen. Het is een bezuinigingsoperatie.

Het is beide waar. Het is kiezen tussen de verantwoordelijkheid nemen om de betrokken samenleving, die we in Wageningen zo graag willen, actief vorm te geven of ons als slachtoffer van een onverantwoordelijke Rijksoverheid te gedragen. Laat ik duidelijk zijn, ik ben het niet eens met de snelheid en omvang van de zorgbezuinigingen, maar ik heb getekend om deze historische operatie in onze stad zo goed als mogelijk in goede banen te leiden. Deze bijzonder omvangrijke en spannende operatie is terug te voeren tot vier kleine woordjes: 'de burger centraal stellen'. En dan bedoel ik het niet als mooi beleidsuitgangspunt op papier, maar of het lukt om het in de praktijk te bereiken. Want deze vier kleine woordjes vragen om een revolutie in gemeenteland, een radicale omwenteling bij zorgaanbieders, een systeemverandering, een nieuwe blik op de samenleving.

We moeten samen gaan kijken naar wat we anders, beter, kunnen doen. Weg van de knellende 'meer of minder'-discussie waarbij er steeds alleen maar verliezers lijken te zijn. We moeten naar een nieuwe situatie toewerken waar mensen iets te winnen hebben door zich in te zetten voor het eigen netwerk en voor de eigen buurt. In een betrokken samenleving vraag je niet alleen aan mensen om voor bekenden te gaan zorgen maar juist ook voor onbekenden. Aandacht te geven aan anderen mag daarbij geen verplichting zijn maar een persoonlijke keus omdat je graag bij wilt dragen, omdat je gelooft in die betrokken samenleving of omdat je zelf maatje bent omdat je zelf graag een maatje wil. Het is allemaal goed wat mij betreft. De motivatie van mensen om betrokken te zijn is niet een zaak voor de overheid om er iets van te vinden.

Op landelijk niveau moet er een goed debat gevoerd worden over de nieuwe balans van werken en zorg. Steeds meer moeten werken en tegelijkertijd steeds meer moeten zorgen, gaat in realiteit niet samen. Als twee ouders werken, kleine kinderen hebben en daarnaast voor een zieke ouder zorgen dan is het niet zo ingewikkeld om te zien dat het niet goed past. Dat het combineren van werk en zorg moeilijk is.

Er zijn wel meer dingen die op landelijk niveau geregeld zouden moeten worden. Maar wat kunnen we in de tussentijd lokaal aanpakken? Aan de ene kant kunnen we ruimte bieden om te kunnen

mantelzorgen. En tegelijkertijd ons best doen om de mantelzorger te ontzorgen. Het Nibud heeft recent uitgerekend dat een mantelzorger die minder moet werken om voor een familielid te zorgen gemiddeld 1100 euro achteruit gaat op inkomen. In bijzondere gevallen is een tegemoetkoming in de vorm van een PGB mogelijk, wanneer er sprake is van hulp aan het sociale netwerk dat redelijkerwijs niet van iemand verwacht kan worden. Voor mensen die een uitkering ontvangen, geldt dat de gemeente Wageningen mantelzorgers collectief heeft vrijgesteld van de zogenaamde tegenprestatie. Verplicht vrijwilligerswerk doen is en blijft een vreemde contradictie. Wageningen heeft de randen van de wet daarin opgezocht.

Samen met lokale partners en geïnspireerd door landelijke publicaties en organisaties zoals het Sociaal en Cultureel Planbureau en denkers als Evelien Tonkens die als hoogleraar Burgerschap onderzoek doet naar de participatiesamenleving en de verzorgingsstaat, zoeken we in Wageningen naar concrete maar ook vernieuwende manieren om mantelzorgers ruimte te geven en te ontzorgen.

Dat kan natuurlijk door inzet van klassieke vrijwilligers. Via klassieke wegen en vrijwilligersorganisaties. Of onafhankelijke digitale zorgmatching-platforms waar vraag en aanbod online tot mooie matches leidt. Daarnaast kijken we naar het uitbreiden van de huidige instrumenten, landelijk wordt het mantelzorgcompliment afgeschaft, in Wageningen zijn we aan het kijken, met de wensen van mantelzorgers als basis, hoe we het zelf lokaal gaan vormgeven. Bijzondere aandacht krijgt respijtzorg. De gemeenteraad heeft bij de vaststelling van de verordeningen voor de decentralisaties - die overigens unaniem zijn aangenomen, waar ik bijzonder trots op ben - ook een motie van de CU aangenomen die om een onderzoek vraagt naar een respijthotel. Die motie heb ik van harte aanbevolen bij de gemeenteraad.

Daarnaast zou ik zorgaanbieders willen uitdagen om ook nieuwe antwoorden te formuleren op moderne vraagstukken. Meer invulling te geven aan preventie. Slimme preventie-interventies ontwikkelen. Innovatie van zorg is het enige goede antwoord op de bezuinigingen. Als de invulling van de bezuinigingen betekent dat we één op één taken gaan schrappen en deze overhevelen naar vrijwilligers, dan zijn we echt op de verkeerde weg. De vraag is niet 'wat kunnen we niet meer doen' maar 'wat kunnen we anders doen, waar kunnen we ten gunste van mensen vernieuwen?' Een goed voorbeeld van een nieuwe aanpak is die van Bureau Jeugdzorg Amsterdam; in plaats van een kind uit huis te plaatsen, trekt er een hulpverlener tijdelijk in huis. Dat is makkelijker voor alle partijen, minder traumatiserend voor het kind en ook sneller en goedkoper voor de jeugdzorg aanbieder.

Van essentieel belang is dat we de mantelzorgers in Wageningen gaan leren kennen. Wij zijn niet anders dan andere gemeenten in de zin dat we onze mantelzorgers niet voldoende kennen. Naar schatting zijn er 7.000 à 8.000 mantelzorgers in Wageningen. Waarvan vermoedelijk 1.000 die overbelast zijn. Bij de gemeente zijn er maar ruim 300 geregistreerd als mantelzorger. Elk gesprek tussen een mantelzorger en de gemeente – maar ook met de huisarts, de zorgcoördinator op school, de welzijnswerker en de zorgleverancier - zou de vraag moeten opleveren: 'mag ik u aanmelden als mantelzorger bij het Steunpunt Mantelzorg?' We moeten beter leren in gesprek gaan met mensen om te achterhalen of mensen het moeilijk vinden om hulp te vragen, aftasten, want vaak is er wel hulp in de buurt maar vinden mensen het heel lastig om die te vragen. Het gesprek aangaan om te kijken op welke manier we, de gemeente en de partners, daarbij kunnen helpen. Dan neem je mensen serieus, dan is er een vooruitzicht op meer onderlinge betrokkenheid.

Tijdens de Leefbeurs vorige maand zag ik iets wat me zorgen baarde. De collectieve onrust versluisde de individuele trots, de zelfstandigheid en eigengereidheid die ik zo vaak zie bij de senioren van vandaag. En thuis be kroop me het gevoel dat door de dreiging van verslechtering in de zorg de befaamde eigen kracht niet versterkt wordt maar juist meer naar de achtergrond verdwijnt. Op de

voorgond is vooral plaats voor zorgen en tegenwicht bieden. Het wordt als een bedreiging ervaren. Aan ons op lokaal niveau samen te laten zien dat we ook betere zorg kunnen realiseren. Omdat het dichtbij is en we in staat zijn om beter verbindingen te leggen en hulp en zorg op maat te leveren.

Als we de mens achter de eigen kracht niet gaan zien, de persoonlijke behoeften en mogelijkheden, maar de eigen kracht aangrijpen als reden om mensen hulp en ondersteuning af te pakken en af te wijzen, dan organiseren we zelf de machteloosheid en de afhankelijkheid waarvan we zeggen dat we die willen overwinnen. Eigen kracht is niet een afvinkvierkantje op een formulier dat mensen hulp ontnemt of uitsluit van hulp. Eigen kracht heeft alles te maken met eigen regie, met een beter alternatief, met een wenkend perspectief. Eigen kracht is een krachteloze, soms zelfs bedreigende term geworden, een term die in alle 408 beleidsnota's in Nederland terugkomt als de twee magische woorden om de bezuinigingen te kunnen halen.

In Wageningen gaat het om eigen regie. Dat houdt ook in dat als je een slechte relatie met je moeder hebt, en die altijd al hebt gehad, en je wordt ziek, je niet gedwongen kan worden om haar hulp te vragen voordat je ergens anders recht op hebt. De grens van informele zorg ligt daar waar het uiteindelijk contraproductief is en waar het de kwaliteit van leven niet verbetert maar verslechtert. Hetzelfde geldt in brede zin voor de vraag wat je door vrijwilligers kan laten doen. De emotionele belasting van een vrijwilliger is anders dan die van een mantelzorger.

Maar vrijwilligers geven niet alleen, ze halen ook wat op. Tonkens onderscheidt drie soorten vrijwilligers: de idealisten, degenen die persoonlijke vooruitgang nastreven en de groep die gemeenschapszin zoekt. Alle drie legitieme beweegredenen. Een ding hebben ze gemeen, ze hebben behoefte aan goede begeleiding door professionals. Je kunt veel aan vrijwilligers overlaten, zoals veel zorginstellingen dat al doen. En in de toekomst zal dit nog meer gebeuren, omdat zorgaanbieders steeds minder budget krijgen. Dat vraagt om meer ondersteuning en verdere professionalisering van vrijwilligerswerk. De afgelopen jaren is al veel gebeurd op het vlak van professionaliseren van vrijwilligerswerk. Zelf heb ik als werkbegeleider gewerkt bij Vluchtelingenwerk waarbij de belangrijkste taak het begeleiden van vrijwilligers was. Toen ik begon bij Vluchtelingenwerk, midden jaren negentig, was het nog not done om afspraken vast te leggen. Ik kan me de weinig enthousiaste reacties herinneren toen ik voor het eerst suggereerde om een vrijwilligerscontract in te voeren. Vrijwilligerswerk is nu niet meer synoniem voor vrijblijvendheid en dat is een goede ontwikkeling. Niet in de laatste plaats omdat je mensen en hun inzet daarmee op waarde schat en serieus neemt. Maar vrijwilligers vragen om professionele begeleiding, en dat is de grens van de informele zorg. We kunnen en willen de professional niet afschaffen. Vrijwilligers zijn geen vervanging maar een ondersteuning van professionals.

Met de invoering van WMO 2015, die de nieuwe gemeentelijke taken van de AWBZ gaat vervangen, is het recht op zorg vervallen. Wat vinden wij in Wageningen een sociaal grondrecht? Wat is het minimum aan zorg wat we willen bieden? Het College voor de Rechten van de Mens pleit ervoor om mensenrechten als meetlat, als minimum te beschouwen bij de drie decentralisaties. Het College heeft er een instrument voor ontworpen, een mensenrechtenkader voor gemeenten dat de naam BAAT draagt. Het baseren van ons sociale beleid op mensenrechten staat hoog op mijn agenda en zal een prominente plek innemen in het traject dat wij graag met de samenleving en de gemeenteraad willen afleggen om duurzaam vorm te geven aan de nieuwe taken en deze te vervlechten met de bestaande sociale taken in het kader van maatschappelijke ondersteuning. Daarbij blijft het uitgangspunt dat we als gemeente niet gaan sturen op concurrentie maar op samenwerking. Dat is een radicale wijziging in werkwijze die we in Wageningen al ingezet hebben.

Een ander onderwerp dat nog veel aandacht verdient, is de positie van vrouwen. Veel van de nieuwe ontwikkelingen vragen onevenredig veel van vrouwen. De ontslagen in de thuiszorg, zijn bijna allemaal

vrouwen. Mantelzorg wordt vooral door vrouwen gedaan. Als we de cumulatie van dingen bekijken dan rijst de vraag: hoeveel emancipatie en vrijheid van vrouwen kost deze operatie? En vooral: wat kunnen we doen om die teruggang een halt toe te roepen? Mijn zorg wordt breed gedeeld, ook de directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau deelt die zorg. Straks moeten we met elkaar bepalen wat we er aan gaan doen als we de onafhankelijkheid en emancipatie van vrouwen belangrijk vinden.

We vragen veel van burgers, maar ook van onszelf en van onze partners. Om de betrokken samenleving te bereiken die we graag willen, zullen we hard moeten werken en heel creatief moeten zijn voordat we inderdaad kunnen spreken over nieuwe zekerheden. Dat is het doel, een betrokken samenleving, waar mensen gezien worden en serieus genomen worden en nieuwe zekerheden die daarbij passen. Een van mijn favoriete uitspraken van Nelson Mandela is: 'Iets lijkt altijd onmogelijk totdat het gedaan is.' De nieuwe sociale taken beter doen met minder geld lijkt onmogelijk, laten we ons doel geen seconde uit het oog verliezen, wij zijn geen deadlines aan het halen en eindjes aan elkaar aan het knopen; we zijn samen betere zorg aan het realiseren, zorg met de menselijke maat, dichtbij en op maat. Dat is onze missie, en dat is wat we gaan bereiken.